

liberálnej inteligencie v Európe nie je na ústupe – nemizne, ale naopak, obnovuje sa vo vlnách.

V celej práci autor opakovane objasňuje svoje teoretické východiská a postoje pri hodnotení problematiky národného štátu a nacionalizmu. Hovorí, že jeho príhovory mieria proti nacionalizmu, ale nie proti národu a národnostiam, pokiaľ sa pod týmto rozumie zvláštna skupina ľudskej spoločnosti. Vo svojej koncepcii je však proti mysticismu "spoločného pôvodu" (príslušníkov národa), proti, ako hovorí, bludom o národnom, etnickom či osudovom spojení, proti narcistickému sebaopovyšovaniu, namyslenosti atď. Jeho krédom či základnou tézou je, že síce "existujú štruktúry spolupatričnosti, spolupríslušnosti, ako aj pocity spolupatričnosti, kolektívna identita, ale my nesmieme nikdy dopustiť, aby ľudia preto, že sú napríklad cudzincami, mali navždy uzavretý prístup k tejto identite, a že táto identita bude vyvodzovaná z rasy, krvi a jazyka" (s. 28).

Nacionalizmus v chápaní P. Glotza na rozdiel od súdobých prístupov západných realistických liberálov nie je len prehnaným nacionálnym cítením či preexponovaným národným uvedením, je to podľa neho aj chybné videnie skutočnosti. Autor sa snaží dokázať, že nie choré prehánanie národného povedomia, ale práve nacionalizmus ako štátny princíp premenil 20. storočie v Európe na storočie vojny a utečencov. O nacionalizme hovorí nielen ako o chorej národnej nadutosti či povýšenectve, ale chápe ho ako takú politickú ideológiu, ktorá je fixovaná na zhode štátnych a etnických hraníc a ktorá sleduje cieľ kultúrnej jednotnosti – homogenosti spoločnosti, existujúcej vo vnútri týchto hraníc.

V tejto súvislosti autor doporučuje opätovne preskúmať a premyslieť, prípadne i pozmeniť tradičné modely myslenia – (Denkfiguren) vo vzťahu k pojmom, ako sú národ, ľud, reč, štát a teritórium. Upozorňuje na skutočnosť, že vyššieuvedené myšlienkové modely, obsahy týchto pojmov sa všeobecne falošne vnímajú ako prirodzené a normálne.

P. Glotz sa vo svojej knižke snažil naznačiť odpoveď na otázku, ktorá v čase písania tejto publikácie (r. 1990) v ňom vyvolávala oprávnené obavy. Ako totiž zabrániť tomu, aby sa Európa po stroskotaní ideí komunizmu nerozpadla do bezsystémového zhľuku nacionálnych štátov s príslušnými konzekvenciami. Východisko našiel v tom, že národné štáty musia odovzdať časť svojich kompetencií na dve strany: smerom dolu, k národom, regiónom, kmeňom, a smerom hore, národnodnej formujúcej sa Európe (s. 114). Napriek tomu sa mu však, žiaľ, nepodarilo identifikovať jemnú, často takmer nerozpoznateľnú hranicu, ktorá oddeľuje od seba dva kvalitatívne odlišné princípy: nacionalizmus ako princíp, požadujúci kultúrnu a etnickú homogenitu vo vnútri štátu so všetkými z toho vyplývajúcimi konzekvenciami, a národný emancipačný princíp, ktorý bol v období totality umelo inhibovaný v svojom prirodzenom vývoji.

Karol Kollár

NA CESTE K DEMOKRACII

A. DE TOCQUEVILLE: Demokracie v Americe I. Praha, KLN 1992, 374 s.

Francúzskeho historika a politika, aristokrata, ktorý dokonale pochopil prednosti aj tienisté stránky demokracie, objavil pre 20. storočie R. Aron. Tocqueville v úvode k prvému zväzku svojho najznámejšieho diela napísal: "Priznávam, že som v Americe videl viac než Ameriku: hľadal som tam obraz demokracie samé, jejích sklonů, její povahy, jejích před-

sudkú, jejích vášní: chcel jsem ji poznat, byť by to bylo jen proto, abychom aspoň věděli, v co můžeme doufat nebo čeho se od ní musíme obávat" (s. 17). Tocqueville videl v rovnosti ako pilieri demokracie princíp, ktorý si razí cestu dejinami, a jeho plné rozvinutie našiel v Amerike. Z tematického hľadiska sa prvý zväzok člení na dve časti: prvá podáva opis politických inštitúcií americkej demokracie, rozoberá zákony a formy politickej organizácie občianskej spoločnosti; druhá časť predkladá výklad a analýzu princípu zvrchovanosti ľudu, skúma hybné sily a vášne, ktoré formujú moc vyrastajúcu z tohto princípu, jej dôsledky pre budúcnosť. Sedem kapitol prvej časti zahŕňa pestrú paletu problémov od geograficko-demografických údajov až k problematike poroty ako právnej inštitúcie (s. 7-127). Autor pripomína, že kolonisti boli spätí putom spoločného jazyka, ktorý pokladá za "najsilnejšie a najtrvalejšie puto nejakého národa" (s. 29). Osobitnú závažnosť pri konštituovaní amerického národa pripisuje Tocqueville puritánsťu, ktoré podľa neho reprezentovalo symbiózu náboženskej a politickej doktríny. Ako vtipne poznamenáva, v Amerike sa šťastlivo skĺbili "duch viery a duch slobody" (s. 28). So zreteľom na puritánsťu sa Tocqueville usiloval rozlíšiť medzi anglickým a puritánskym fenoménom, čo sa manifestuje napr. v povahe občianskeho zákonodárstva. Veľký význam sa pripisuje novému chápaniu pozemkového vlastníctva vyvolanému novou interpretáciou dedičského práva (s. 41).

Rovnosť podmienok ako princíp, z ktorého sa odvíjajú spoločenské útvary a ktorý preniká inštitúcie v Amerike, je podlažím demokratického zriadenia, hoci autor poznamenáva, že táto zásada sa môže realizovať nielen ako rovnosť v slobode, ale aj ako rovnosť v otroctve... A navyše, v Amerike, kde zvrchovanosť ľudu a rovnosť podmienok tvoria inštitucionálny rámec spoločenského života a diania a určujú charakter zákonov, ostáva "tyrania väčšiny" trvalou hrozbou pre slobodu. Poznámka, že "vôle národa je jedným z výrazů, jakých intrikáni všech dob a despoti všech věků nejvíce zneužívali. Jedni viděli její výraz ve volebních hlasech koupených nějakými agenty moci; jiní v hlasování vypočítavé nebo bázlivé menšiny; jsou dokonce lidé, kteří její plné vyjádření nacházeli v mlčení národů a domnívali se, že z faktu poslušnosti pro ně plyne právo poroučet" (s. 45), vonkoncom nemá antikvárný ráz a príliehavo padne aj našej domácej politickej scéne.

Tézu o suverenite ľudu Tocqueville sleduje na rôznych úrovniach samosprávy (od obce, grófstva až k štátu), pričom podčiarkuje fakt, že správna moc nie je centralizovaná a hierarchicky štruktúrovaná a hoci je takmer neviditeľná, je všadeprítomná. Znaky administratívy (napr. voliteľnosť úradníkov, ich nedotknuteľnosť počas doby platnosti ich mandátu, uplatňovanie súdnych prostriedkov aj na úrovni spoločenskej správy nižších stupňov) sú spoločné od Maine až po Floridu a vyznačujú sa vysokou mierou decentralizácie (s. 62). Od deskripcie fungovania rozmanitých foriem a podôb samosprávy Tocqueville presúva pozornosť smerom k charakteristike zákonodárnej moci štátu, k opisu fungovania výkonnej moci rozloženej medzi dvojkomorový parlament (senát a snemovňa reprezentantov). Jedinú výhodu v štiepení moci vidí v spomalení pohybu v orgánoch výkonu moci.

Podnetné a inšpiratívne aj pre dnešného čitateľa sú rozbor decentralizácie a jej politického dosahu a účinkov. Tocqueville rozlišuje dva druhy centralizácie: centralizáciu vlády a centralizáciu správy, pričom toto rozlíšenie sleduje diferenciáciu spoločenských záujmov. Dôsledkom decentralizácie správy je izolovanie miestnej samosprávy od centrálnej vlády v takom meradle, že autor tvrdí: "Myslím, že v tom prekročili hranice zdravého rozumu, pretože poriadok i ve věcech druhotných je také věcí národního zájmu" (s. 67). Pri celkovom posúdení predností a nevýhodných stránok decentralizácie moci však Tocqueville vcelku kladne oceňuje systém decentralizácie uplatnený v USA, ktorý má dosah aj vo sfére hodnotových orientácií a preferencií občanov. V tejto súvislosti autor zdôrazňuje slobodné spájanie vôle občanov, vlastenectvo a najmä vieru v právo a zákon.

V šiestej a siedmej kapitole sa s veľkou pozornosťou skúma súdna moc a jej nástroje. "Američané přiznali soudcům právo zakládat rozsudky spíše na ústavě než na zákonech.

Jinými slovy, dovolili jim nedbat zákonů, které považují za neústavní" (s. 75). Toto špecifikum tvorí hrádzu, ktorá stojí v ceste potenciálnej tyranii politických zhromaždení. Zaujímavá je aj komparácia povahy politického rozsudku v Európe a v Amerike. V Amerike ide o akt takpovediac administratívny za účelom prevencie pred možnosťou legislatívnej tyranie, avšak týmto aktom sa zároveň vytvára priestor pre neustále pôsobenie na chod spoločnosti, čo so sebou nesie aj mnohé riziká zneužitia. "Myslím, že až začnú americké republiky upadať, poznáme snadno: postačí dávať pozor, zda stoupá počet politických rozsudků" (s. 83).

V ôsmej kapitole (s. 84-120) sa tematizuje problematika spätá s charakteristikou federatívneho usporiadania, obšírne sa analyzuje federálna ústava, jej zrod a história, zákonodárna a výkonná moc, obmedzenia, rozdelenie kompetencií medzi federálnou ústavou a ústavami jednotlivých štátov vo vzťahu k občanovi a mnohé ďalšie otázky. V závere tejto kapitoly nachádzame zdôvodnenie výhod federatívneho usporiadania, ale aj nastolenie aj dnes aktuálneho problému, či je tento typ organizácie aplikovateľný univerzálny. Nie je nezáujemavé uviesť tu aspoň dve Tocquevillove myšlienky k tejto téme. "Zpravidla ovládají ducha národa pouze prosté koncepce. Pochybená idea, avšak jasná a přesná, bude mít ve světě vždy větší váhu než idea pravdivá, ale složitá. Z toho vyplývá, že strany, které jsou jakoby malými státy ve státě velkém, se vždy snaží přijmout jako symbol nebo princip reprezentující často jen nedokonalé cíl, který si kladou, a prostředky, jichž používají, protože bez něho by nemohli ani existovat, ani působit. Vlády opírající se pouze o jedinou ideu nebo o jediný cíl, který lze snadno definovat, nejsou možná nejlepší, ale rozhodně jsou nejsilnější a nejtrvalejší" (s. 121).

Tocqueville bol skeptický, pokiaľ ide o prenos federatívneho zriadenia do iných podmienok, než aké súhra okolností sformovala v Amerike. "Nikdo by nemohl oceňovat výhody federativního systému více než já. Vidím v něm jedno z nejmocnějších opatření ve prospěch prosperity a lidské svobody. Závídím národům, jimž bylo umožněno jej přijmout. Odmítám nicméně uvěřit, že by konfederované státy mohly při rovnosti síly dlouho vzdorovat státu, kde by byla vládní moc centralizovaná" (s. 126).

Spoločným menovateľom kapitol druhej časti knihy je princíp zvrchovanosti ľudu, ktorý zakladá, legitimuje a obmedzuje moc, čo v praktickej podobe značí, že inštitúcie musia byť demokratické nielen svojim princípom, ale aj formou rozvoja. Veľký priestor je venovaný fenoménu slobody tlače. Autor knihy si bol plne vedomý nielen svetlých aspektov naplňovania tohto piliera demokracie, ale aj jeho tienistých stránok, lenže, ako konštatoval: "Když poskytujeme každému právo vládnout ve společnosti, musíme mu přece přiznat schopnost vybrat si mezi různými názory, které vzrušují jeho současníky, a hodnotit různá fakta, jejichž znalost ho může vést" (s. 137). Problematika občianskych práv, realizácia práva na spolčovanie a zhromažďovanie, povaha všeobecného hlasovacieho práva, porovnanie verejných výdavkov v Amerike a Francúzsku, korupcia, platy štátnych zamestnancov, zahraničná politika – to sú témy, ktoré vyplňajú piatu kapitolu. Pretože demokracia nedisponuje vzhľadom na jej povahu donucovacími mechanizmami porovnateľnými s nástrojmi despotie, má Tocqueville isté pochybnosti o účinnej obrane demokratickej vlády počas ohrozenia. Na druhej strane však osobitne akcentuje to, čo nazýva "schopnosťou robiť napravitel'né chyby" (s. 171). Nezastupiteľné postavenie a funkcia práva v americkej demokracii je podľa autora prejavom transponovania idey cnosti do roviny politického života. Úspech rozkvetu demokracie v Amerike má svoje korene v symbióze idey zákonnosti, v panstve zákona s mravnými kvalitami a priaznivými externými činiteľmi (prírodné podmienky). Tocqueville jasnozrivo videl, že pokojná vláda väčšiny nemá nič spoločné s tyraniou väčšiny, ktorej sa dovoľávajú v mene demokracie demagógovia rôznych odtieňov aj dnes. Tocqueville ako bystrý pozorovateľ a skvelý diagnostik spoločenských neduhov objektívne vyličil aj neradosťné postavenie černochoch a genocídu pôvodného indiánskeho obyvateľstva (v hutnej deviatej kapitole). Záverečné slová venované analógii medzi Rusmi a Američanmi so zreteľom na ich ciele

orientované na ovládnutie sveta, hoci rôznymi prostriedkami, sú vskutku výstižnou predikciou, ktorú dejiny naplnili.

Tocquevillovo dielo je klasické v najlepšom zmysle slova. Celá kniha je preniknutá analytickým duchom aristokrata, ktorý pochopil smerovanie dejín. Trefné pozorovania, hlboké analýzy, duchaplné postrehy, jasná koncepcia reflexií, dôkladná znalosť reálií robia z knihy skutočne čitateľskú lahôdku. Na križovatke histórie, kde sme sa nolens-volens ocitli, môže Tocquevillova práca pôsobiť ako lakmusový papier, umožňujúci testovať, kedy odvolávanie sa na vôľu väčšiny z úst politikov je len úhybným manévrom v službách niečích záujmov.

Tatiana Sedová

O EKOLÓGII SAMIZDATOVO

M. KUSÝ: Marxizmus a ekologická kríza. Bratislava 1984, 96 rkp. strán. Samizdat.

Medzi 23 členmi autorského kolektívu dnes už povestnej publikácie BRATISLAVA nahlas (1987) nie je uvedený ani jeden slovenský filozof. A tak by sa mohlo zdať, že kritický a neapologetický pohľad na ekologické problémy socialistického systému bol našim filozofom v normalizačnom období značne vzdialený. Nie je to ale celkom tak. Jedným z inšpiračných myšlienkových zdrojov vzniku tejto publikácie bola teoreticky a faktologicky fundovaná štúdia disidentského filozofa Miroslava Kusého, ktorý v tom čase pracoval v URBION-e a mal možnosť hlbšie spracovať a – čo je hlavné – neviazaný nijakými "služobnými" obmedzeniami aj objektívne zhodnotiť reflektovanie aktuálnej ekologickej situácie v podmienkach reálneho socializmu. Kusého rozsiahla štúdia *Marxizmus a ekologická kríza* kolovala v ČSSR v strojoписnom vydaní a dnes je k dispozícii vo Filozofickom ústave SAV v *Archíve Milana Šimečku*.

Štúdia predstavuje prenikavé svedectvo nekompromisnej konfrontácie s vládnucou reálnosocialistickou mocou a celým reálnosocialistickým spoločenským systémom. Jej leitmotívom je meritórne odhaľovanie jestvujúcej schizofrénie medzi výsostne odbornou a ideologickou zložkou pri riešení ekologickej krízy v krajinách reálneho socializmu, ktorú autor dokladá zovrubnou analýzou najmä našej a sovietskej knižnej a časopiseckej produkcie. Náorne ilustruje hĺbku rozporu medzi našou faktickou, verejne a viac-menej aj polooficiálne priznanou ekologickou realitou a jej vtedajším marxistickým výkladom. Pri hľadaní zdrojov tohto rozporu jednoznačne konštatuje, že marxistická ekologická ideológia je falošné ekologické vedomie slúžiace konkrétnym spoločensko-triednym záujmom vládnucej moci, ktorej z viacerých dôvodov vyhovuje práve ideologický výklad príčin a spôsobov riešenia ekologických problémov socializmu. Ide o to, že podľa marxistických ideológov – v intenciách obvyklého známeho klišé kapitalizmus verzus socializmus – príčiny ekologických "ťažkostí" za socializmu nevyplývajú a principiálne nemôžu vyplývať zo samotnej podstaty socializmu, ale sú len prípadkové, akcidentálne a majú prevažne subjektívnu povahu; taký je napríklad konzumný vzťah k životnému prostrediu, krátkozraký pragmatizmus vo využívaní prírodných zdrojov, osobné záujmy, lajdáctvo a pod. Z toho potom logicky vyplýva aj ideologický spôsob riešenia ekologických problémov socializmu, sústred'ujúci sa v prvom rade na výchovu "nového ekologického človeka" a apelujúci na ekologickú mravnosť, na akúsi svojráznu ekologickú organizáciu ľudstva. M. Kusý pokladá takýto prístup ku komplexným, globálnym ekologickým problémom za ekologický romantizmus a ekologický redukcionizmus, odhaľuje v ňom nesporné utopické črty, teoretickú nekonzistentnosť a priam zmätenosť.